

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
SECȚIA FILOSOFIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**ASPECTE
ALE GÂNDIRII SOCIAL-POLITICE
EMINESCIENE**

(REZUMAT)

**Conducător științific:
Prof. Univ. Dr.:VASILE MUSCĂ**

**Doctorandă:
Prof. MARINELA GROFU
(căs. PÎRVULESCU)**

2012

CUPRINS:

ARGUMENT

CAPITOLUL I FORMAȚIA CULTURALĂ A LUI EMINESCU

- 1.1. Periplusul înspre originea lui Mihai Eminescu
- 1.2. Pseudocontroverse legate de nașterea lui Mihai Eminescu
- 1.3. Eminescu între Ipotești și Cernăuți. Mirajul teatrului
- 1.4. Perioada vieneză
 - 1.4.1. Eminescu – „schopenhauerian convins” în abordarea lui Kant și Hegel
 - 1.4.2. Societățile – forme de manifestare culturală și socială
- 1.5. Experiența studenției la Berlin (1872-1874)
 - 1.5.1. Titu Maiorescu în contextul politic al momentului
 - 1.5.2. „*Orașul-furnicar*”
 - 1.5.3. Berlinul – mediu intelectual formator
- 1.6. Reîntoarcerea la realitățile sociale și culturale românești
 - 1.6.1. Din nou în preajma cărților
 - 1.6.2. Revizoratul – mijloc de cunoaștere a stării învățământului
- 1.7. Eminescu, Junimea și Titu Maiorescu
 - 1.7.1. Junimea și junimiștii
 - 1.7.2. Repere ideologice. Teoria formelor fără fond

CAPITOLUL II EMINESCU – JURNALISTUL

- 2.1. De la fundamentele filosofice la „interesul practic pentru patria noastră”
 - 2.1.1. Onirologia schopenhaueriană
 - 2.1.2. Fundamentele etnopsihologiei lui Moritz Lazarus și Heinrich Steinthal
 - 2.1.3. Reacții la o filosofie a inconștientului. Eduard von Hartmann
 - 2.1.4. Miza istoricului. Concilierea raționalismului cu inconștientul

- 2.2. Natura statului în viziune eminesciană
 - 2.2.1. Contextul politic al sfârșitului de secol XIX
 - 2.2.2. Natura statului și componentele sale
 - 2.2.3. Polemica cu liberalii
 - 2.2.4. Statul xenocrat
- 2.3. Atitudinea lui Eminescu față de problema evreiască
 - 2.3.1. Comunitatea evreiască – realitate a secolului al XIX-lea
 - 2.3.2. Chestiunea israelită și resorturile ei socio-economice
 - 2.3.3. Reversul extrapolărilor – antisemitismul
- 2.4. Teoria păturii superpuse la Eminescu
 - 2.4.1. Contextul economic și politic și refluxul lui cultural
 - 2.4.2. Conceptul de pătură superpusă din perspectivă sociologică
 - 2.4.3. Dimensiunea sociologică a gândirii eminesciene
- 2.5. Cei „doi” Eminescu. Sau fețele aceleiași monede
 - 2.5.1. Poetul vs. Gânditorul politic
 - 2.5.2. Note asupra limbajului publicistic eminescian

CAPITOLUL III MARGINALII ASUPRA NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

- 3.1. Ieșirea din scena culturală
 - 3.1.1. Episodul Capșa – între tăcere și predispoziție spre exces
 - 3.1.2. Diagnosticul lui Eminescu – receptări de dincolo de timp
- 3.2. Natura naționalismului eminescian
 - 3.2.1. Nașterea și funcționarea mitului eminescian
 - 3.2.2. Delimitări conceptuale
 - 3.2.3. Eminescu „poet - național”
 - 3.2.4. Ecouri peste timp ale naționalismului eminescian

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

Cuvinte-cheie:

antisemitism, antiudaism, conservatorism, clasă pozitivă, clasă superpusă, economie, etnopsihologie, liberalism, mit, naționalism, oniologie, problema evreiască, selecția socială negativă, sociologie, teoria formelor fără fond, teoria păturii superpuse, teoria circulației elitelor, teoria compensației sociale, xenocrație, xenofobie

Rezumat:

A scrie astăzi despre Eminescu este o întreprindere riscantă, generată în primul rând de un sentiment al gratuității gestului, în măsura în care avem în față biblioteci întregi care se revendică tărâmului eminescologiei. Pe de altă parte, reîntoarcerea la Eminescu, perceput ca mit fondator (Lucian Boia), poate trăda o criză culturală și axiologică. Ceea ce m-a făcut totuși să îndrăznesc a deschide cutia Pandorei sunt ecourile multor studii, articole și exegeze care fie tolerează importanța activității publicistice, în virtutea faptului că aparține lui Eminescu, fie o neagă, percepând-o ca pe o „sinecură” în măsură de a-i fi asigurat poetului, pentru o vreme, traiul.

Lucrarea de față și-a propus abordarea câtorva aspecte ale gândirii social-politice eminesciene surprinse în activitatea sa jurnalistică în măsură de a redimensiona valoric locul pe care Eminescu – gânditorul socio-politic îl ocupă în cultura românească, încercând să refacem imaginea completă a personalității eminesciene

Pornind de la îndemnul lui Noica ce viza ieșirea din idolatrie și apropierea de Eminescu prin înțelegerea textelor, am valorificat textele publicistice eminesciene în vederea clarificării anumitor aspecte, precum natura statului în viziune eminesciană, atitudinea față de problema evreiască și acuzele de antisemitism, teoria păturii superpuse și ecourile vizând xenofobia, care au generat în epocă numeroase controverse.

Demersul nostru l-am structurat în trei capitole, precedate de un *Argument* și urmate de *Concluzii* și *Bibliografie*.

În *Argument* am expus motivația alegerii temei de față, obiectul și metodele de cercetare.

Abordarea personalității culturale presupune, în ciuda reticențelor moștenite fără voie, un demers amplu care, în mod inevitabil, trebuie să pornească de la contextul social, istoric și cultural al manifestării lui Mihai Eminescu. Îmbrăcat în haina mitului de-a

lungul istoriei, dar și din cauza sărăciei izvoarelor, Mihai Eminescu a fost subiect al disputelor biografilor, controversate ce au vizat pe rând originea, data nașterii, școlarizarea, influențele culturale, statutul material, boala și moartea acestuia. Biografia a devenit, în atari condiții „un îndreptar în istoria literară, auxiliar prețios în explicarea factologică și întregitoare a marilor personalități, atitudinii și creației lor”¹, motiv pentru care *o primă parte a lucrării*, expusă în **Capitolul I „Formația culturală a lui Eminescu”** a urmărit această dimensiune. În ciuda timpului scurs și a mitizării lui (sau tocmai din această cauză), am constatat că Eminescu rămâne încă necunoscut sub aspect biografic, „subevaluat sub aspect intelectual și ca poet național prea îngust înțeles”². Pentru a reface „jurnalul formării intelectuale”³ al lui Mihai Eminescu, am surprins câteva aspecte majore precum pregătirea intelectuală în mediul cultural românesc, fundamentarea ideologică în mediul cultural german, influența *Junimii*, dar și contextul socio-politic al vremii. Oprindu-ne asupra originii lui Eminescu, în subcapitolul „*Periplu înspre originea lui Mihai Eminescu*” am vizat reliefarea mediului cultural și social din care acesta făcea parte, surprinzând concepțiile pedagogice ale tatălui său, Gheorghe Eminovici care considera ca necesară asigurarea unui fundament cultural temeinic „fiilor” săi. Subcapitolul următor, „*Pseudocontroverse legate de data nașterii lui Mihai Eminescu*”, sintetizează numeroasele surse ce vizează subiectul. Am considerat plauzibile două variante referitoare la data nașterii lui Mihai Eminescu: 15 ianuarie 1850, cea notată în registrul oficial al nașterilor și 20 decembrie 1849, conformă cu însemnările de familie. Singura problemă este că, în ciuda verosimilității celei de-a doua, nu s-a păstrat niciun document care să poată să o susțină, însemnarea din *Psaltire* făcută de Gheorghe Eminovici fiind cunoscută doar indirect, din mărturisirile lui Matei Eminovici.

Următorul subcapitol *Eminescu între Ipotești și Cernăuți. Mirajul teatrului* surprinde perioada școlarității la Cernăuți și preocupările lui Eminescu. Orașul Cernăuți concilia destul de bine „rusticitatea Moldovei-de-Sus cu aparența de civilizație occidentală a Austriei meridionale”, constituindu-se într-un mediu propice dezvoltării intelectuale ale tânărului Eminescu. Interesul pentru literatură și istorie se conturează încă din această perioadă. Personalitate puternică, Eminescu respinge rigoarea liceului, sursele

¹ Augustin Z. N. Pop, *Întregiri documentare la biografia lui Eminescu*, Ed. Eminescu, București, 1983, p.7.

² Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu. Fapte, enigme, ipoteze*, Ed. Art, București, 2008, p.7;

³ D. Vatamaniuc, *Eminescu*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 9.

biografice regăsindu-l în perioadele de întrerupere a școlii aproape de activitatea trupelor de teatru. Criticismul social și politic manifestat mai târziu în publicistică este prefigurat încă din această perioadă.

Am acordat o mai mare atenție etapei universitare, considerând că mediul cultural german a asigurat fundamentul cultural și ideologic al gândirii social-politice de mai târziu. Dacă Cernăuțiul găzduia o societate germanizată, adusă din toate părțile imperiului, Viena era expresia unei germanități autentice – cu tot ceea ce implică acest fapt: cultură și civilizație – și în același timp putea fi considerată primitoare, în măsura în care numărul românilor veniți la studii aici era considerabil. Deși la Universitatea din Viena se va înscrie ca auditor extraordinar, fără dreptul de a se prezenta la examene, Eminescu alege atât prelegeri de filosofie, cât și filosofia dreptului, economie politică, științe financiare și administrative, drept internațional, prelegeri de medicină și anatomie. Am subliniat în subcapitolul „*Perioada vieneză*” faptul că adevărata cultură s-a fundamentat nu doar pe băncile sălilor universitare, ci mai ales prin studiu individual aprofundat, prelegerile neputând arde traseul comprehensiunii unor autori precum Platon, Spinoza, Fichte, Kant sau Schopenhauer, Hegel, ori a unor doctrine orientale. Începutul colaborării cu Junimea se conturează în această perioadă, punându-și amprenta asupra formării gândirii socio-politice eminesciene. Interesul lui Eminescu pentru formele de mișcare culturală și socială s-a materializat în înscrierea entuziastă în societățile studentești ale vremii. În această perioadă, Eminescu e caracterizat prin „maturitatea gândirii sale [...] revoluționar-burgheză și un superior simț practic în domeniul social”⁴, intuind, în mod absolut remarcabil, faptul că obstacolul în calea dezvoltării elementului român este principiul dualist al imperiului, singura soluție ce se impunea fiind afirmarea solidară a națiunilor asupraite. De altminteri, ideile vor prinde formă într-o serie de articole publicate⁵ în gazeta *Federațiunea* din Pesta, în aprilie 1870, semnate cu pseudonimul Varro. Problema trezirii conștiinței românești nu este un episod izolat, dovadă fiind proiectul unui ciclu de conferințe în Maramureș.

Subcapitolul „*Experiența studenției la Berlin (1872-1872)*” aduce în lumină un paradox: în ciuda faptului că biografiile ce vizează perioada în cauză sunt numeroase, ele

⁴ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Ed. Eminescu, București, 1975, p. 171.

⁵ E vorba despre articolele *Să facem un congres, În unire e tăria, Echilibrul*.

nu reușesc să elucideze nuanțele vieții lui Eminescu, experiența studenției berlineze rămânând amintită lapidar de majoritatea. Totuși, această etapă rămâne fundamentală pentru constituirea personalității culturale eminesciene. Inițiativa noului stagiou universitar în vederea susținerii doctoratului în filosofie vine din partea prietenilor săi de la Junimea, care îi vor oferi și suportul material necesar. Ca secretar particular al agentului consular (mai întâi Theodor Rosseti, apoi N. Crețulescu), Eminescu întreține contactul permanent cu diplomația românească în spațiu german, fiind la curent cu aspectele sociale și politice din spațiul românesc și atitudinea Imperiului față de România. Berlinul numit „peste noapte” capitală imperială, prin proclamația din 18 ianuarie 1871 de la Versailles, trăiește transformările impuse de acest nou statut, devenind un adevărat infern urban (*orașul-furnicar*). Prezența în acest spațiu îl face, în mod direct, martor la tensiunile sociale, economice și politice ale Berlinului, lăsându-și amprenta asupra viziunii realiste pe care o dobândește în domeniile amintite. În ceea ce privește studiile universitare, Eminescu se înscrie în decembrie 1872 la Facultatea de Filosofie și frecventează cursurile timp de patru semestre cu o perseverență admirabilă. Atât titlurile prelegerilor trecute în foaia matricolă, cât și cele notate în caietele poetului dezvăluie preocupări și interese de o extensie excepțională. A urmat cursuri de filosofie și istorie, drept, teoria religiei, mitologie comparată, etnografie, egiptologie, gramatică sanscrită, economie, geografie, fizică, fiziologie. Dar mai mult decât atât, „școala” urmată la Berlin „i-a educat lui Eminescu spiritul critic și puterea de judecată”.⁶ Preocupările elitei academice a Berlinului din acei ani sunt marcate de orientarea filosofilor către științele pozitive și reciproc, a savanților din domeniul științelor pozitive către literatură și artă, preocuparea istoricilor pentru teoria statului modern și, în genere, angajarea savanților în activitatea practică – politică, educativă, edilitară.

Perioada berlineză am considerat-o importantă pentru evoluția ulterioară a lui Eminescu în măsura în care el a dobândit convingerea că un intelectual cu ținută etică trebuie să fie atent la imperativele timpului. Urmărind sfera preocupărilor sale, am constatat că primele considerații despre stat se revendică acestei perioade. Deși scopul în sine ale pregătirii universitare nu este atins, Eminescu nereușind să își dea doctoratul,

⁶ Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Ed. Art, București, 2008, p.49.

mediul cultural berlinez și deschiderea spre realitățile social-politice rămân definitorii pentru gândirea lui Eminescu.

Subcapitolul „*Reîntoarcerea la realitățile sociale și culturale românești*” surprinde perioada dintre 1874 și 1878. Începând cu 23 august 1874, îl regăsim pe Eminescu „în preajma cărților” ca director al Bibliotecii centrale din Iași. Postul îi deschidea perspectiva lecturii și studiului nestingherit în vederea susținerii doctoratului, sau cel puțin așa spera Eminescu. Pregătirile minuțioase în vederea documentației îi augmentează sentimentul responsabilității, dar îl îndepărtează de finalizarea lucrării. După cum spunea C. Noica, există situații în care „desăvârșirea înăbușe câteodată săvârșirea”⁷, iar aceasta pare să fie una din acele situații. Secvența următoare, „*Revizoratul – ca mijloc de cunoaștere a stării învățământului*” a surprins o perioadă de doi ani în care Eminescu a luat contact cu realitățile sociale românești. Începând cu 1 iulie 1875, în calitate de revizor școlar pe două județe, Iași și Vaslui, Eminescu avea atât responsabilități administrative, cât și pedagogice: conducea cancelaria revizoratului și realiza inspecții la școlile din circumscripțiile județelor amintite. Și acest post a devenit pentru Eminescu prilej pentru a radiografia situația reală a învățământului românesc, dar și obiect al reflecțiilor ce vizau mijloacele de ameliorare a situației de fapt.

Evoluția traseului universitar, social, dar și ideologic a lui Mihai Eminescu stă sub semnul influenței Junimii și a lui Titu Maiorescu. În subcapitolul „*Eminescu, Junimea și Titu Maiorescu*” am surprins aspectele esențiale ale societății Junimea, direcțiile impuse de junimiști ce au vizat implicarea în plan cultural, dar și politic, precum și influența pe care au avut-o în cristalizarea gândirii social-politice eminesciene. Un alt aspect deosebit de important abordat aici l-a reprezentat *teoria formelor fără fond*.

Dacă epoca șederii la Iași, în apropierea Junimii a fost cea mai rodnică din viața poetului din „*punctul de vedere al creațiunii artistice*” consideră just G. Călinescu, perioada următoare este marcată de ampla activitate ca jurnalist, în cadrul căreia gândirea poetică lasă loc gândirii social-politice eminesciene.

Partea a doua a lucrării, materializată în capitolul „*Eminescu – jurnalistul*” este cea mai cuprinzătoare și substanțială. Revizuirea receptării în timp a publicisticii eminesciene e un proiect utopic, însă am recurs la re-lecturi menite a identifica

⁷ Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Ed. Humanitas, București, 2003, p.86.

intenționalitatea scrierilor politice, având în vedere faptul că ecourile gândirii eminesciene au fost folosite de-a lungul vremii în scopul legitimării anumitor orientări politice, fiind modificate procustian în funcție de imperativele vremii. Am considerat necesară mai întâi surprinderea aspectelor generale ale publicisticii recurgând la anumite periodizări cărora le-am dat o direcție nouă prin viziunea organică pe care am urmărit-o în abordarea operei. “Sufletul viu al gândirii social-politice eminesciene”⁸ îl constituie cunoscuta teorie maioresciană a formelor fără fond; pornind de la această teorie, Eminescu analizează direcția dezvoltării istorice românești, condamnând împrumuturile și adaptările externe în detrimentul afirmării fondului național. “Civilizația adevărată a unui popor, susținea Eminescu, consistă nu în adoptarea [...] unei legi, forme, instituții [...] streine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăți.” Gândirea politică eminesciană își are sursa atât în ideea activismului, determinat în mod aprioric kantian, cât și în ideea unității organice hegeliene, aceasta din urmă asumată „pe un plan mai restrâns ca națiune, pe un plan mai larg ca umanitate”.⁹

Dincolo de premisele filosofice de la care pornește, am găsit impresionant faptul că Eminescu, animat de “interesul practic pentru patria noastră”, din postura coparticipării nemijlocite la „istoria activă”¹⁰ reușește să ofere prin activitatea sa jurnalistică o radiografie aproape completă a societății românești de acum o sută de ani, lăsând în urma sa o teorie socială.¹¹

Ne-am propus abordarea a trei aspecte ale activității jurnalistice eminesciene. Mai întâi, natura statului în viziune eminesciană, apoi atitudinea lui Eminescu față de problema evreiască și nu în ultimul rând teoria păturii superpuse. Pentru a surprinde cât mai bine natura statului în viziune eminesciană am considerat necesară prezența unui preambul teoretic în măsură să clarifice traseul ideologic în subcapitolul „*De la fundamentele filosofice la «interesul practic pentru patria noastră»*”; astfel, am pornit de la surprinderea aspectelor generale ale oniologiei schopenhaueriene evidențiind modul inedit în care Eminescu le aplică în spațiul vieții colective, depășind sfera individuală

⁸ Vasile Muscă, *Încercare asupra gândirii românești*, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2009, p.103.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Alexandru Boboc, „Adevăr și conștiință istorică” în *Hermeneutică și ontologie*, E.D.P., București, 1999, p. 44.

¹¹ C. Rădulescu-Motru, *Naționalismul Cum se înțelege Cum trebuie să se înțeleagă*, Editura Lumen, București, 1909, în *Idem, Etnicul românesc Naționalismul*, Ed. Albatros, București, 1996.

vizată de Schopenhauer. În secvența următoare am creionat fundamentele etnopsihologiei lui Moritz Lazarus și Heinrich Steinthal. Și aici, ca și la Schopenhauer, Eminescu individualizează anumite concepte, ducând mai departe demersul etnopsihologilor, *conștiința de sine* a comunităților ca factor de integrare a indivizilor în așa numitul „organism” etnic îl preocupându-l în mod deosebit. Am găsit relevante și reacțiile lui Eminescu la o filosofie a inconștientului, raportându-ne în acest sens la Eduard von Hartmann, dar și la studiul lui Rudolf Haym. Eminescu așază ideea inconștientului într-un context nou, lărgit prin tematica etnopsihologică. Istoricul nu vizează ca obiect al activității sale *faptele*, ci *semnele*, datorită sa fiind de a le *citi și interpreta*, astfel încât să vadă soluțiile găsite de trecut pentru a intui posibile răspunsuri la imperativele prezentului. Aceasta ar fi miza istoricului, așa cum credem că o concepe Eminescu, cel puțin într-o primă fază a gândirii sale social-politice.

Delimitând conceptele teoretice fundamentale, am abordat în următorul subcapitol, „*Natura statului în viziune eminesciană*”, modul în care Eminescu le materializează în „interesul practic pentru patria noastră”, altfel spus - ancorarea conștientă a gânditorului în contextul socio-politic al vremii. Am surprins mai întâi câteva aspecte ale contextului politic al sfârșitului de secolul XIX, identificând și prezentând în acest sens prezența a două ideologii în scena politică: liberalismul și conservatorismul. Eminescu concepe statul ca produs al naturii (vizând aici în descendența onirologiei schopenhaueriene „instinctul sigur al naturei” care nu greșește), organism viu (pentru că se creează mereu, potrivit etnopsihologiei), asemănător ființei umane (în acest sens aplică grila onirologiei schopenhaueriene la nivel macro, al comunității, depășind nivelul individual). Statul cunoaște o evoluție, dar poate să dispară când se îndreaptă pe o cale contrară naturii sale, atunci când forma este străină fondului. Statul are în concepția lui Eminescu două componente: *corpul statului*, reprezentat de spațiul geografic al unui popor și *sufletul statului*, constituit de spiritualitatea poporului. Misterul sufletului popular este indiscutabil prezent, iar înțelegerea acestuia se realizează prin limbă, care devine „matrice inconfundabilă a sufletului colectiv”. Reținând definiția hartmanniană a instinctului, „activitate orientată spre un scop, dar fără conștiința scopului”, Eminescu consideră că viața popoarelor nu poate fi înțeleasă fără o *vârstă arhaică*¹², moment în

¹² Sugestie directă a *somnului adânc* de sorginte schopenhaueriană.

care comunitățile găsesc *instinctiv* soluții bune de supraviețuire și conviețuire. Din această perspectivă, sufletul popular păstrează „amintirea vârstei dintâi”¹³, a unei ordini primordiale. Nu este o întâmplare că potrivit acestei concepții despre „sufletul” statului român, Eminescu se orientează spre țărănime, populația autohtonă, creatoarea limbii române înainte de constituirea formațiunilor statale, păstrătoarea credinței și a tradițiilor milenare. Conform viziunii schopenhaueriene, pe care Eminescu și-o asumă în parte, tradițiile și obiceiurile sunt simboluri, ce trebuie descifrate, specifice *somnului ușor*. Trecerea dinspre somnul adânc înspre somnul ușor presupune pierderea naivității specifice „vieții neconștite” și declanșează, în același timp, controversate vizavi de instituții și legi, născând nevoia scripturalului, în măsura în care acestea nu sunt resimțite organic, natural. *Somnul ușor*, cel care scrie istoria, văzut ca „trezie plină de visuri” păstrează în cheie simbolică, prin tradiții și obiceiuri, calea spre „lucrul în sine”, spre esență, spre eternitate. Or, în ordinea dată, categoria care mai are acces la tradiții și obiceiuri este țărănimea. Critica sa privind elementele neistorice, alogene, imigrate în spațiul geografic și spiritual al poporului român, nu are la bază considerații rasiste, ci considerente filosofice, conștiința că se impune să fie apărute acele valori determinante pentru specificul poporului român: limba, credința și tradițiile sale. Am surprins faptul că nu elementele neistorice, alogene, judecate în sine, constituiau primejdia care amenința „sufletul” poporului nostru, ci mai ales factorul economic folosit de aceste elemente în interesul lor prin exploatarea țărânimii productive la care alătura meseriașii și intelectualii.

Eminescu se erijează și în postura sociologului¹⁴ care intuiește că instituțiile statului - „*forme fără fond*” - odată introduse constituie o realitate și nu se poate pune în discuție înlăturarea lor. Sarcina care revine statului în atari condiții vizează introducerea în aceste instituții a unui *fond*, care să le facă viabile în societatea românească. Acest fond îl reprezintă, în opinia sa, oamenii cinstiți și devotați țării și poporului, *capabili de a munci*.

Jurnalistica eminesciană abordează constant relația dintre politic și economic din perspectiva corelației dintre formă și fond. „Civilizația statului” (structurile politice)

¹³ Ilina Gregori, *op. cit.*, p. 137.

¹⁴ *Apud* Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Ed. Porto-Franco, Galați, 1994.

trebuie să fie în acord cu structurile economice: „condiția civilizației statului, susține Eminescu, este civilizația economică.” Concepția lui Eminescu despre stat și organismele sale vizează și instituțiile culturale și economice. „Administrațiunea este statul *activ*”, postulează Eminescu. Administrația ocupă în publicistica lui Eminescu, nu întâmplător, spațiul cel mai extins, fiind considerată supradimensionată artificial și „bugetofagă”, aspectul răsfrângându-se negativ asupra singurei „clase pozitive”, producătoare, reprezentată de țărănime, păstrătoarea spiritualității românești.

În subcapitolul „*Atitudinea lui Eminescu față de problema evreiască*” am surprins mai întâi percepția comunității românești asupra imaginii evreilor, făcând o incursiune în istoria imagologiei evreului. Problema evreiască este abordată de Eminescu din perspectivă economică și socială, articolele sale, riguros documentate, aducând în lumină situația de fapt a evreilor raportată la clasa producătoare autohtonă – țărănimea. Chiar dacă tonul unor articole referitoare la chestiunea israelită depășește premisele obiective prin care Eminescu devenise o voce respectată în publicistică, istoria abordării problemei urmărită cronologic culminează în 1881 cu adoptarea unei poziții echilibrate, dictată de rațiune.¹⁵ Eminescu depășește stereotipul „evreului – exponent” definit de Leon Volovici, prin încercarea de integrare a evreilor prin muncă. Abordarea problemei evreiești a evidențiat și tendințele opiniei publice de a interpreta criticile lui Eminescu la adresa evreilor de pe o poziție rasială, etichetându-l drept antisemit. Pornind de la definiția antisemitismului dată de istoriograful Max I. Dimont, am argumentat punctual faptul că Eminescu nu poate fi catalogat drept antisemit. Am găsit mult mai potrivit cazului în discuție termenul de „antiudaism”¹⁶, propus de Marta Petreu, justificat de „compasiunea față de populația românească surclasată economic”.

Un alt aspect al gândirii social-politice eminesciene, deosebit de important, a fost surprins în subcapitolul „*Teoria păturii superpuse la Eminescu*”. După o prealabilă prezentare a structurilor sociale existente la sfârșitul secolului al XIX-lea, am abordat, pornind de la textele publicistice, conceptul de pătură superpusă. Eminescu demonstrează că poporul român riscă a fi condus din interior de elemente declasate ce nu provin exclusiv din alte popoare, ci și prin recrutare endogenă; prima categorie este

¹⁵ Marta Petreu, „*Evreofili și evreofagi. Șapte autori despre chestiunea evreiască*”, în *De la Junimea la Noica*, p. 57.

¹⁶ *Ibidem*, p. 56.

urmarea destrămării imperiilor, iar cea de-a doua – o consecință a luptei pentru putere. Teoria păturii superpuse a intrat în atenția sociologilor, astfel că am putut delimita sfera semantică a conceptului din perspectivă sociologică. Conceptul de „pătură superpusă” este așadar „un concept fără determinare etnică, o asociație de exploataatori fără principii, legați între ei prin aceleași fapte ale căror consecințe contribuie la degradarea biologică a unui popor, la declinul economic al aceluși popor și la dezintegrarea lui cultural-spirituală”.¹⁷ Singura cale de progres în astfel de condiții, crede Eminescu, este ridicarea elitelor din popor, prin *selecția meritelor și a muncii*, generând un nou stat prin anularea statului demagogic. Dacă teoria circulației elitelor a fost formulată de către Vilfredo Pareto, meritul lui Eminescu este acela de a fi definit *selecția socială negativă*¹⁸. Eminescu identifică polul opus al înțeleșurilor teoriei paretiene, demonstrând că într-o societate nu circulă doar indivizii, ci și „etichetele”, la adăpostul etichetei, putându-se regăsi nu „capacități”, ci „nulități”. Aspectul înlesnește, în fapt, acumularea nulităților în elită. El elaborează astfel una din cele mai consistente teorii cu privire la structura socială a societăților înapoiate și la circulația elitelor politice, pornind de la „teoria păturii superpuse”. În continuarea teoriei păturii superpuse, am evidențiat și formularea *teoriei compensației sociale*, conform căreia fiecare clasă și categorie socială trebuie să-și îndeplinească *funcția ei socială specifică*, Eminescu pornind de la principiul că „munca este legea lumii moderne, care nu are loc pentru leneși”. Dimensiunea sociologică a gândirii eminesciene rămâne incontestabilă, el fiind printre cei dintâi sociologi care semnalează apariția unui „capitalism prădalnic”, neproductiv și speculativ în România, spre deosebire de capitalismul „autocentrat” și constructiv din Occident. Critica socială eminesciană atinge astfel, de pe poziții proprii, ce nu pot fi asimilate niciunei ideologii din epocă, „racilele unui regim social-politic pe care l-am putea socoti, împrumutând expresia maioreșciană, clădit pe *neadevărul* unei forme de evoluție și progres pe care poetul nu le putea accepta”.¹⁹

Un alt subcapitol, *Cei „doi” Eminescu. Sau fețele aceleiași monede* a urmărit, printr-o succintă analiză a limbajului publicistic eminescian, evidențierea punților de legătură dintre poetul și gânditorul politic, în vederea recuperării imaginii „omului

¹⁷ Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, p. 103.

¹⁸ *Enciclopedia sociologiei universale – Fondatorii*, I, p. 438.

¹⁹ Vasile Muscă, *Încercare asupra gândirii românești*, Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2009, p. 110.

complet”(Iorga). Între *poetica* din poeziile și proza eminesciană și *tehnica discursului jurnalistic* din cele mai multe texte polemice există „o relație de complementaritate incontestabilă, arta poetului punându-și amprenta pe discursul publicistic și invers”.²⁰ Aspectul vine să completeze ideea susținută anterior conform căreia, dincolo de aspectul formal, fundamentul ideologic al poetului și publicistului este același, modalitățile de exprimare diferite fiind impuse de stilul funcțional căruia i se subordonează manifestarea: beletristic sau publicistic.

Ultimul capitol al lucrării, „*Marginalii asupra naționalismului eminescian*” vizează, cu intenția realizării unei simetrii compoziționale, mai întâi un aspect ce ține de biografie, surprins în subcapitolul „*Ieșirea din scena culturală*”. Detaliile biografice s-au convertit pe de o parte în pretext al analizei relațiilor dintre Eminescu și monarhie, iar pe de altă parte în surprinderea și analiza reacțiilor posterității în raport cu diagnosticul lui Eminescu, perceput ca subiect tabu.

În subcapitolul „*Natura naționalismului eminescian*”, am considerat necesară delimitarea statutului pe care Eminescu îl ocupă în conștiința modernității. Am recurs în acest sens la aspectele legate de instituirea și funcționarea mitului eminescian²¹ pentru a depăși indicibilul impus de clișeizare, pentru că evoluția culturală românească de-a lungul timpului a legitimat existența mitului cultural Eminescu. Grila analizei naționalismului este astfel influențată de statutul lui Eminescu. Am conceptualizat apoi naționalismul, urmărind materializarea acestuia în publicistica eminesciană. Modul în care Eminescu a intrat sub incidența naționalismului a fost analizat cu scrupulozitate. În analiza conceptului de „poet național”, am identificat două mari direcții generate de sfera preocupărilor lui Eminescu: pe de o parte receptarea naționalismului intuit de istoria literară, iar pe de altă parte – fundamentele naționalismului și formele de manifestare în gândirea social-politică eminesciană. O ultimă secvență a demersului nostru a surprins ecourile peste timp ale naționalismului eminescian. Am identificat intenționalitatea scrierilor eminesciene, miza junimiștilor și imperativele sociale ale sfârșitului de secol XIX. Am dissociat între „*cum se înțelege naționalismul*” și „*cum trebuie să se înțeleagă naționalismul*”, subliniind caracterul de *teorie social-politică*, identificat de

²⁰ Constantin Parfene, *Eminescu – Note privind stilul publicisticii*, p. 87.

²¹ Ioana Bot, „Istoria și anaomia unui mit cultural”, în *Mihai Eminescu – poet național român – istoria și anatomia unui mit cultural*, Ed. Dacia, Cluj- Napoca, 2001, p. 7.

C.Rădulescu-Motru în publicistica eminesciană: naționalismul eminescian se susține atât prin consemnarea exactă a faptelor constatate, cât și prin explicarea întemeiată a acestor fapte.²² În contextul determinării naționalismului eminescian, s-a impus lămurirea acuzelor de xenofobie ce au planat de-a lungul timpului asupra activității publicistice a lui Eminescu. Analiza teoriei păturii superpuse a permis clarificarea semnelor de întrebare legate de presupusul strat rasial, articolele polemice fiind îndreptate împotriva „exploatatorilor păturilor de jos ale poporului”, a celor „străini” prin înaderența la viața spirituală a poporului, la felul său propriu de a fi, de a gândi.

Concluziile din finalul demersului nostru au urmărit atât însemnătatea gândirii social-politice eminesciene, cât și actualitatea acesteia. În ciuda timpului scurs, se pare că poporul român s-a încăpățânat să rămână pe loc, să nu se schimbe, condamându-se la reiterarea aceluiași probleme sociale, politice și economice. Tocmai din această cauză, prin analogie cu I.L.Caragiale, Eminescu poate fi considerat „eternul nostru contemporan”, pentru că „în lupta pe care orice popor o dă prin istoria sa națională cu timpul, noi am rămas mai degrabă agățați de trecut”.(Vasile Muscă, *Discurs despre filosofie*)

²² C. Rădulescu-Motru, „Naționalismul Cum se înțelege Cum trebuie să se înțeleagă”, Editura Lumen, București, 1909, în *Idem, Etnicul românesc Naționalismul*.